

12. SINIF 4. ÜNİTE ÖZETİDİR.

ÇEVRE VE TOPLUM

1. ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

A) Doğal Çevrenin Sınırlılığı

Dünyada belirli bir alanda yaşayan canlıların birbiriyle ve doğal çevreyle etkileşime girerek oluşturdukları bir sistem vardır. Ekosistem olarak adlandırılan bu düzen durağan ve değişmez değildir. Örneğin bir göl, sıcaklık ve yağış azlığı gibi nedenlerle kurduğunda gölde yaşayan bitki ve hayvanlar da bu durumdan etkilenir. Bununla birlikte canlı türleri veya canlı sayısındaki değişim de ekolojik sistemde değişimlere yol açar. Doğanın hassas dengesi canlılar arasındaki beslenme ağının devamı ve doğanın taşıma kapasitesinin aşılmaması ile korunabilmektedir. Ekosistemde canlılar arasındaki enerji ve madde geçişi, bir hayvan türünün diğer bir canlıyı yemesiyle gerçekleşir. Enerjinin üreticilerden (bitkiler) tüketicilere (otobur veya etobur hayvanlar), onlardan da ayrıştırıcılara geçmesiyle besin zinciri meydana gelir. Ekosistemler çok sayıda beslenme zinciri içeren karmaşık bir beslenme ağına sahiptir. İklim değişimi, canlıların yaşam ortamlarının bozulması, aşırı avlanma veya ekosisteme yeni türlerin girişi gibi nedenlerle bazı türlerin yok olması beslenme ağının doğal dengesinin bozulmasına neden olur.

Canlılar; beslenme, büyüme, üreme gibi yaşamsal aktivitelerle varlıklarını ve nesillerini devam ettirir. Bununla birlikte canlılar yaşamlarını devam ettirebilmek için su, oksijen, karbondioksit ve azot gibi maddelere ihtiyaç duyar. Ekolojik öneme sahip bu maddeler madde döngüleri ile yenilenir. Bu özellik, ekosistemlerin yenilenecek devamlılığını sağlar. Ancak doğanın kendisini yenileyebilmesinin de sınırları vardır. Bu sınırların başında ekosistemdeki canlı sayısı gelir. Bir alanın canlı yaşamını destekleyebileceği en fazla birey sayısı **taşıma kapasitesi** olarak adlandırılır. Taşıma kapasitesinin üzerine çıktığında ekosistemde bozulmalar görülür ve çevre sorunları ortaya çıkar.

B) Doğal Kaynakların Bilinçsiz Kullanımı ve Çevre Sorunları

İnsanoğlu ihtiyaçlarını karşılamak için doğal çevrenin olanaklarından yararlanır. Sanayi faaliyetlerinin gelişmesi ve son yüzyılda yaşanan hızlı nüfus artışı doğal kaynakların tüketimini artırmıştır. Doğal kaynakların kullanımı üzerindeki aşırı baskı, doğal kaynakların sınırsızmış gibi algılanıp bilinçsizce tüketilmesi ve atıkların doğal ortamlara bırakılması çevre sorunlarının yaşanmasına yol açmıştır. Hava, su ve toprak gibi ortamlarda artan çevre kirliliği insan ve diğer canlıların yaşamı için tehlike oluşturmuştur. Hava, su ve toprak kendisini yenileme özelliğine sahip doğal ortamlardır. Ancak bu ortamlar, kendilerini yenileme hızı ve miktarı üzerinde kirletici ile karşılaştığında ortam bozulmaları ve çevre sorunları oluşur. Bir su ortamı, az miktardaki kirletici madde karşısında kendi kendini temizleme kapasitesine sahiptir. Su döngüsü ekosistemde suyun tekrar kullanılabilir olmasını sağlar. Ancak akarsu,

göl ve deniz gibi su ortamı içine suyun temizleme kapasitesi üzerinde kirletici madde atılırsa su kirliliği ortaya çıkar. Başlıca su kirleticileri; yerleşim birimlerinin kanalizasyon ve katı atıkları, sanayi faaliyetleri sonucu açığa çıkan zehirli atıklar, tarımsal ilaç ve gübrelerdir.

İnsanoğlu beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak ve konforlu yaşamak için doğal kaynaklara ihtiyaç duyar. İnsanların tüm beşerî ve ekonomik faaliyetlerinin doğal çevre üzerinde bir maliyeti vardır. Bu maliyet, ekolojik ayak izi kavramıyla ölçülmektedir. **Ekolojik ayak izi** mal ve hizmetlerin üretilmesi için tüketilen su ve toprak gibi ekolojik kaynakların ölçüsüdür. Bununla birlikte atıkların bertaraf edilmesi için kullanılan kaynakları da kapsar.

Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımı: Çevrenin, ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olduğu düşüncesinden hareketle kalkınmanın devamı ve gelecek nesillerin refahının sağlanabilmesi için sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya atılmıştır. **Sürdürülebilir kalkınma;** şimdiki kuşakların ihtiyaçlarını ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan karşılamayı olanaklı kılan ekonomi politikalarıdır. Diğer bir deyişle insan faaliyetlerinin devamlılığı ile doğa arasında denge kurularak doğal kaynakların tükenmeden gelecek nesillere aktarımının sağlanmasıdır.

Doğal kaynakların sürekliliğinin sağlanmasında kaynakların kendini yenileme hızı, kirletici oranı ile doğanın kirleticileri temizleme hızı dikkate alınmalıdır. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı için

- Doğal kaynak yönetimi ve geri dönüşüm stratejilerinin benimsenmesi,
- Çevresel değerlerin korunmasına öncelik verilmesi,
- Gelecek nesillerin ihtiyaçlarının dikkate alınması,
- Eşitlikçi sosyal ve ekonomik politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

C) Çevre Politikaları

Çevre politikası; çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak alınan önlemler ve belirlenen ilkeler bütünüdür. Çevre politikaları; insan sağlığını ve çevreyi korumayı, beşerî ve ekonomik faaliyetlerin doğaya en az zararlı yapılabilesini amaçlar. Örneğin Güneydoğu Asya'da dağlık ve engebeli arazilerin taraçalar oluşturularak tarıma açılması, suyun tutulmasını ve erozyon nedeniyle bozulmuş alanların sürdürülebilir kullanımını sağlamıştır.

Çevre politikalarını belirlemede ve bu yönde karar almada yol gösterici olan, çevre politikalarının özünü oluşturan dört temel ilke vardır. Bu ilkeler:

1. **Kirleten Öder İlkesi:** Çevre kirliliğinin kontrolü için alınan önlemler ile çevreye verilen zararın giderilmesi için yapılan uygulamaların maliyetinin kirleten tarafından karşılanmasıdır.
2. **İhtiyat (ileriye görme) İlkesi:** Çevre sorunlarına neden olabilecek durumları önceden görerek çevre sorunlarını önleme ilkesidir. Ekosistemleri korumak için uygun tedbirlerin alınıp çevre sorunlarına yol açacak faaliyetlerin engellenmesidir. Türkiye'de geniş çaplı

etkileri olabilecek ekonomik faaliyetlerin yer seçimi öncesinde hazırlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporu bu uygulamaya örnektir.

3. **Önleme İlkesi:** Somut bir tehlike karşısında kirliliğin önlenmesidir. Belirginleşen bir çevresel zararın oluşmadan engellenmesidir.
4. **İş Birliği İlkesi:** Çevre politikaları; çevre sorunlarının sınırları aşan küresel etkileri nedeniyle ülkeler arasında iş birliği gerektirir.

D) Ülkelerin Çevre Sorunlarına Yaklaşımları

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyeleri üzerinde doğal kaynakları nasıl değerlendirdikleri, üretim kapasiteleri ve küresel ticaretteki yerleri etkili olur. Bir ülkede görülen çevre sorunları ve mevcut sorunların önlenmesi üzerinde ise ülkedeki çevre bilinci ve çevre politikaları yaklaşımları rol oynar. Çevresel değerlerin hiçe sayıldığı ülkelerde artan çevre sorunları başta halk sağlığı olmak üzere canlı yaşamını tehlikeye sokmaktadır. Gelişmişlik ölçütü sadece ekonomik büyüme değildir. Gelişmişlik, yaşanabilir bir çevre içinde sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile gelecek nesilleri ve doğadaki diğer canlıları dikkate almakla mümkündür.

Yeni Zelanda'nın Çevre Politikası: Yeni Zelanda'nın ekonomisi büyük ölçüde doğal kaynaklara dayalıdır. Ülkenin kalkınması çevre sorunlarına yol açmayan sürdürülebilir doğal kaynak kullanımına bağlıdır. Doğal kaynakların doğru kullanımı, ülke yönetimi tarafından ülke refahı için öncelik olarak görülmüştür. Çevre sorunlarının önlenmesi ve sürdürülebilir doğal kaynak kullanımının gerçekleştirilmesi için etkili bir çevre politikasının belirlenmesine ve uluslararası iş birliğine önem verilmiştir.

Kosta Rika'nın Çevre Politikası: Kosta Rika, uyguladığı başarılı çevre politikalarıyla dikkatleri üzerine çekmiş ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 2011 yılında sürdürülebilir çevre politikalarında örnek ülke olarak gösterilmiştir.

Zimbabve'nin Çevre Politikası: Zimbabve, Afrika'da bulunan ve çevre ile ilgili çalışmalarda önde gelen ülkelerden biridir. Ülkede toprak, su ve hava kirliliği, ormansızlaşma, çölleşme, biyoçeşitlilik kaybı gibi çevre sorunlarına karşı Ulusal Çevre politikası geliştirilerek öncelikle yasal tedbirler alınmıştır. Çeşitli kaynakların korunması için çıkarılan yasalarla çevreye duyarlı alanlar, millî park olarak tanımlanmış ve koruma altına alınmıştır.

İsveç'in Çevre Politikası: İsveç, günümüzde çevre sorunlarının en az, çevre duyarlılığının en fazla olduğu ülkelerden biridir. Önceleri sanayileşme nedeniyle çevre sorunları yaşayan ülke, uygulanan çevre politikaları ve alınan yasal tedbirlerle çevre sorunlarını azaltabilmiştir.

Güney Kore'nin Çevre Politikası: Dünya ekonomisinde on birinci sırada yer alan Güney Kore, ağır sanayiye dayalı hızlı bir sanayileşme süreci geçirmiştir. Ülkenin kalkınma sürecinde çevresel değerlere önem verilmemiş, hava ve su kirliliği artış göstermiştir. Güney Kore hükûmeti, 2000'li yılların başında insanların ve doğanın uyum içinde olduğu çevreci bir toplum oluşturma amacı ile yeni bir çevre politikası geliştirmiştir. Yeni anlayışa göre toplumun tüm kesimlerini içine alan, çevresel değerleri koruyan, sürdürülebilir kalkınma öngörülmektedir.

E) Çevre Sorunlarını Önlemede Bireye Düşen Görevler

Çevre sorunlarının önlenmesinde bireylere görevler düşmektedir. Bunların başlıcaları arasında su ve enerji tasarrufu yapmak, aşırı ve gereksiz tüketimlerden kaçınmak, atıkları geri dönüşüm için ayrıştırmak, çevre dostu teknolojik araç gereçlerin kullanımı yer almaktadır.

Çevre bilincine sahip bireyler, çevre sorunları karşısında duyarlıdır. Yöneticilerden çevreci politikalar talep etmek, çevre konulu sivil toplum kuruluşlarına ve çevreci kampanyalara destek vermek bu bilince sahip bireylerin yerine gerektirdiği davranışlardır.

F) Çevresel Örgütler

Uluslararası ve yerel çevre örgütleri; çevre sorunlarını önlemeye yönelik toplumu bildiren, kamuoyu oluşturan ve yöneticilere yol gösteren çalışmalar yapar ve destekledikleri çevre projeleri ile çevre sorunlarını önlemeye destek olur. Başlıca uluslararası çevre örgütleri şunlardır:

Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN)(1948) : Dünya çapında biyolojik çeşitliliğin korunması için çalışan çevre örgütüdür. Bununla birlikte gıda güvenliği, küresel iklim değişimi ve sürdürülebilir kalkınma konularında çalışmalar yapar. Kuruluş, yayınladığı Kırmızı Liste ile nesli tükenmekte olan türlere dikkat çeker.

Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) (1961): Kuruluşun amacı; dünyanın doğal dengesini korumak ve insanın doğa ile uyumlu yaşamasını sağlamaktır. Kuruluş; biyoçeşitliliği korumayı, yenilenebilir kaynak kullanımını ve tasarruf sağlamayı teşvik edici çalışmalar yapar.

Greenpeace (1971): Amacı; dünyada yaşamın devamını sağlayan ekolojik ortamı desteklemektir. Bu amaçla biyolojik çeşitliliği korumak; su, toprak ve hava kirliliğini önlemek ve barışı desteklemek için çalışmalar yapar.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (BMÇP) - (UNEP) (1972): Çevrenin korunması ve çevre sorunlarının önlenmesi amacıyla uluslararası iş birliği yapmak için kurulmuştur. Uluslararası çevre sözleşmeleri ve protokoller ile çölleşme, küresel iklim değişikliği gibi çevre sorunlarının çözümüyle ilgili çalışmalar yapar.

Avrupa Çevre Ajansı (APA) (1990) : Avrupa Birliği kurumu olan Avrupa Çevre Ajansı, üye ülkelerde çevre politikaları geliştirmek, kamuoyunu çevre sorunları konusunda bilgilendirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için çalışmalar yapar.

Türkiye’de çevre sorunları konusunda resmî kurumlar içinde Çevre ve Orman Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile belediyeler faaliyet gösterir. Bununla birlikte ülkemizde çevre koruma bilincinin sağlanmasına katkıda bulunan ve çevre sorunlarını önleyici çalışmalar yapan bazı sivil toplum kuruluşları arasında; Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV), Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL), Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD) ve Deniz Temiz Derneği (TURMEPA) sayılabilir.

G) Çevre Anlaşmaları ve Etkileri

Çevre sorunları, uluslararası alanda ilk olarak 1972 yılında Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı’nda ele alınmıştır. Uluslararası çevre anlaşmalarının, imza atan taraf ülkeler için bağlayıcı olması çevre sorunlarının çözümüne katkı sunmaktadır. Ülkelerin anayasa ve

kanunları, alınan çevresel kararlardan etkilenmiştir. Uluslararası anlaşmalar ve yasal düzenlemeler devletlerin çevre politikaları belirlemeye yönelik adım atmasını sağlamıştır. Uluslararası çevre sözleşmeleri çevre sorunlarına çözüm üretmede yol gösterici olmuştur.

Dünya üzerinde meydana gelen çevre sorunlarının çözümüne yönelik başlıca çevre anlaşmaları şunlardır:

1. Rio Dünya Çevre Zirvesi: Birleşmiş Milletler Rio Dünya Çevre Zirvesi 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde toplanmıştır. Rio Konferansı, çevre sorunlarının çözümüne yönelik ilkelerin devlet yönetimlerince kabulü açısından önemli bir adımdır. Çevre sorunlarının önlenmesinde sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının benimsendiği konferans ile aşağıdaki sözleşmeler taraf ülkelerce imzalanmıştır.

- **Biyçeşitlilik Sözleşmesi:** Sözleşmenin üç temel amacı; biyçeşitliliğin korunması, ekosistemlerin ve biyçeşitlilik kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ile genetik kaynakların adil paylaşımıdır.
- **Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi:** Sözleşme, uluslararası iş birliği ve ortak düzenlemelerle aşırı kuraklık yaşanan ülkelerde çölleşmeyle mücadeleyi ve çölleşmenin etkilerinin azaltılmasını amaçlamaktadır. 195 ülke ve Avrupa Birliği sözleşmeye taraftır.
- **İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi:** Sözleşme, iklim değişikliğinin ortaya çıkaracağı sorunların üstesinden gelmek için genel bir çerçeve oluşturur. Atmosfere sera gazı salınımının azaltılması, ekonomik gelişimin sürdürülebilir bir şekilde gerçekleşmesi sözleşmenin başlıca amaçları arasındadır.

2. CITES: CITES (Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme) adlı uluslararası anlaşmanın amacı; yabani hayvan ve bitki türlerinin, uluslararası ticaretinin canlıların hayatta kalmalarını tehdit etmemesini sağlamaktır. Nesli tükenmekte olan canlıları korumayı amaçlayan ve 1973'te yürürlüğe giren sözleşmeye 183 ülke taraftır.

3. Viyana Sözleşmesi (1985) ve Montreal Protokolü (1987): Ozon tabakasındaki seyrelmenin önlenmesine yönelik olarak ozon tabakasının korunmasına ilişkin Viyana Sözleşmesi ve ozon tabakasını incelten maddelere ilişkin Montreal Protokolü yapılmıştır. Viyana sözleşmesi ve Montreal Protokolü ozon tabakasındaki seyrelme karşısında hükümetler arası işbirliği sağlamayı teşvik etmiştir. **4. Habitat Konferansı:** Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Habitat Konferansları'nın konusu kentleşme ve konut ihtiyacıdır. Konferansın amacı yerleşim birimlerinin insanlar için sağlıklı, güvenli, adil ve yaşanabilir olması için yapılacak çalışmaların belirlenmesidir. Birincisi 1976'da Vancouver'da (Kanada) gerçekleştirilen konferansın ikincisi 1996'da İstanbul'da, üçüncüsü ise 2016 yılında Kito'da (Ekvador) yapılmıştır.

5. Ramsar Sözleşmesi: Ramsar olarak adlandırılan Sulak Alanlar Sözleşmesi, sulak alanların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için ulusal eylem ve uluslararası iş birliğini amaçlayan hükümetlerarası anlaşmadır. Sözleşme, 1971 yılında İran'ın Ramsar kentinde kabul edilmiş ve 1975'te yürürlüğe girmiştir.

6. Avrupa'nın Yaban Hayatını ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi: Kısa adıyla Bern Sözleşmesi'ne taraf olan her ülke, belirlenen tehlike altındaki bitki ve hayvan türlerini doğal yaşam ortamlarıyla birlikte korumak amacıyla gerekli idari ve yasal önlemleri almakla yükümlüdür.

H) Ortak Doğal ve Kültürel Mirasa Yönelik Tehditler

Gelecek nesillere aktarılması gereken eşsiz doğal güzellikler, tarihsel ve kültürel değerler doğal ve kültürel miras olarak adlandırılır. Bu değerler geçmişe ışık tutan, insanlığın ortak hafızası olarak kabul edilir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin kabul edilmesiyle insanlığın ortak doğal ve kültürel mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması yolunda adım atılmıştır. Buna göre yer aldığı ülke tarafından korunması garanti edilen ve "üstün evrensel değere" sahip bütün kültürel ve doğal varlıklara **dünya mirası**, bu varlıkların yer aldığı listeye ise **Dünya Miras Listesi** adı verilir. Bu uygulama, doğal ve kültürel mirasların korunması yolunda devlet yönetimlerine sorumluluk vermişse de doğal ve kültürel miraslara yönelik tehlikeler devam etmektedir. Zamanla açığa çıkan bu tehditlerin başlıcaları şunlardır:

1. Ülkelerin koruma politikalarının yetersizliği
2. Deprem, sel gibi doğal afetlerle güneş ışığı, nem ve su gibi hava şartlarının eserlerin tahrip olmasına yol açması, asit yağmurlarının da tarihî eserlerin aşınmasına neden olması
3. Baraj yapımı, madencilik faaliyetleri
4. Doğal ve kültürel miras alanlarına taşıma kapasitesi üzerinde turist gelmesi
5. Yasa dışı avlanma
6. Tarihî eser kaçakçılığı
7. Savaş ve iç savaşlarda devlet otoritesinin ortadan kalkmasıyla birlikte ortak miraslara yönelik saldırı ve yıkımların gerçekleşmesi

Doğal ve kültürel mirasların tüm insanlığın ortak değeri olduğu bilinci içinde hareket edilmelidir. Gelecek nesillerin ortak kültürel miras üzerinde hak sahibi olması nedeniyle bu miraslar kullanılırken koruma kullanma dengesi gözetilmelidir.